

DOI:10.35774/app2021.03.049
УДК 342.22:351.74

Наталія Свідерська,

*кандидат історичних наук, доцент кафедри історії держави та права Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/>*

Дмитро Курас,

*кандидат історичних наук, доцент кафедри історії держави та права Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/>*

РЕЦЕНЗІЯ НА ПІДРУЧНИК «ІСТОРІЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ»

«Історія правоохоронних органів України»: підручник / С. В. Банах, А. В. Грубінко, В. В. Савенко, В. З. Ухач. Тернопіль: ЗУНУ, 2021. 232 с.

Протягом останнього десятиріччя сфера правоохоронної діяльності у нашій державі переживає період глибокої трансформації. Ці зміни є відповіддю на глобальні виклики, які постали перед Україною в контексті загальнодержавних реформ, спрямованих на досягнення рівня європейських стандартів, у тому числі у сфері правоохоронної діяльності. Невід'ємною складовою такого процесу є реформування системи підготовки кваліфікованих фахівців. Актуалізація й постійне оновлення змісту навчання відповідно до потреб часу формують необхідність введення нових навчальних дисциплін. Однією з них є історія правоохоронних органів України, яка має, з одного боку, систематизувати й формалізувати великий обсяг знань з різних навчальних дисциплін гуманітарного профілю, а з іншого – становити фундаментальну основу для опанування системи судових і правоохоронних органів України. Однак ми стикаємося з проблемою всіх нових навчальних дисциплін, а саме – браком систематизованих джерел інформації. Відповіддю на цю проблему є новий навчальний підручник з історії правоохоронних органів України. Він дає можливість детально розглянути генезу правоохоронних органів України в контексті світових тенденцій розвитку цієї сфери, зокрема дотримання принципів забезпечення верховенства права та дотримання прав людини.

Підручник «Історія правоохоронних органів України», підготовлений зусиллями тернопільських дослідників, складається з 15 тем, частина з яких присвячена процесам формування правоохоронних систем у країнах, які належать до різних цивілізаційних груп. Розкриваючи витоки, основні закономірності та тенденції у процесі генезису правоохоронних органів, автори підручника намагаються підвести читача до розуміння аналогічних процесів на теренах України. У більшій частині обсягу підручника (десять з п'ятнадцяти тем) досліджено виникнення й становлення правоохоронних органів в Україні на різних історичних етапах її розвитку.

Зміст підручника стандартно відкриває тема, яка присвячена загальнотеоретичним питанням предмета, завдань, функцій навчальної дисципліни, а також методології її вивчення. Варте уваги авторське визначення і тлумачення терміна «правоохоронні органи», а також розкриття в історико-правовій ретроспективі становлення органів державної влади, які набувають правоохоронних функцій, еволюції їхньої юрисдикції та повноважень (с. 14).

Заслугою на позитивну оцінку концепція наскрізної структури навчальної дисципліни, коли кожна тема має подібні (з урахуванням історичного періоду та наявного фактологічного матеріалу) складові елементи. У такому контексті доцільним є включення до тематики курсу параграфу, зміст якого розкриває структуру й функціонування державного механізму конкретного періоду, а також правоохоронних функцій окремих органів влади.

Окремі теми присвячені розгляду процесів становлення та еволюції правоохоронних систем таких країн, як Великобританія, Франція, США та Німеччина. Науковці розкривають широкий спектр питань зазначеної проблематики: від раннього Середньовіччя до сьогодення. Ілюстрацією до тези про ретельно

підібраний фактологічний матеріал є розгляд у підручнику процесу утворення, розвитку та поширення у Європі такого правоохоронного інституту, як прокуратура. Окремий параграф присвячений міжнародним правоохоронним організаціям. Автори приділили багато уваги діяльності Інтерполу та його співпраці з Україною. Водночас з огляду на зміст науковці замислювалися над проведенням паралелей між тенденціями розвитку європейських правоохоронних систем та еволюцією правоохоронної сфери на теренах України. Проте повною мірою вони не змогли це реалізувати.

Виникнення та утворення правоохоронної сфери у Руській державі розглядається через аналіз положень «Руської правди», за якою правоохоронну функцію виконував князь, його регулярне військо, повірені та представники адміністрації князя (с. 86). Саме їх автори підручника класифікують як перших представників органів державної влади, які виконували правоохоронні функції. Водночас розглянуто особливості проведення досудового слідства та організації судочинства.

Розкриваючи розвиток правоохоронної діяльності в Україні за часів Великого князівства Литовського науковці слушно зазначають, що правові засади функціонування системи правоохоронних органів періоду Русі мали визначальний вплив на розвиток судової та правоохоронної діяльності у Великому князівстві Литовському. Однак основна увага у цьому параграфі приділена саме судовій системі, а не правоохоронним функціям, які мають бути притаманні органам державної влади або певним посадовим особам. Більш детальний розгляд обов'язків та функцій возного як важливого судового урядовця цієї доби значно збагатив би розкриття проблеми, що зазначена в цьому параграфі. Цю посаду ввів II Литовський статут і вона проіснувала на українських землях аж до початку XIX ст. Роль возного у повітових судах була надзвичайно важливою. Адже саме він збирав необхідні докази для суду, виїжджав для огляду місця злочину, фіксував факт смерті та заподіяння тілесних ушкоджень, виступав у суді як офіційний свідок.

У темі, що присвячена функціонуванню правоохоронних органів доби козацької держави, заслуговує на увагу акцент на тому, що незважаючи на зміну державно-правового статусу Війська Запорозького від незалежної держави на автономію у складі Московського царства, козацька держава зберігає таку важливу ознаку державності, як власний судоустрій. Особливе місце відведено боротьбі гетьманів щодо збереження і розвитку судової системи. У підручнику велику увагу приділено судоустрою цієї доби, у тому числі детально аналізується судова реформа К. Розумовського. Також розкрито особливості інституту адвокатури та функціонування в'язниць.

У темі, де досліджено розвиток правоохоронних органів в Україні за часів імперського панування наприкінці XVIII – на початку XX ст., чітко виокремлено дві складові – правоохоронна система Російської імперії та правоохоронна система Австрійської (Австро-Угорської) імперії. Щодо Росії – науковці визначили основні напрями діяльності загальної поліції, проаналізували етапи встановлення, завдання та особливості пошукової поліції, приділили значну увагу діяльності жандармерії та прокуратури Російської імперії. Належна увага відводиться правоохоронним органам на українських землях, що входили до складу Австро-Угорської імперії, що проаналізовано за аналогічним принципом з Російською імперією.

Детально розглянута тема, яка присвячена розбудові національної системи правоохоронних органів у добу Української революції (1917–1921). Навчальний матеріал базується на новітніх дослідженнях і доволі інформативний. Змістовно розкрито процес формування, структуру, а також діяльність правоохоронних органів доби СРСР. Матеріал поданий відповідно до останніх тенденцій та оцінок української історіографії.

Майбутнім юристам, правоохоронцям та й усім, хто цікавиться вказаною проблематикою, буде цікава остання тема, присвячена розбудові національної моделі правоохоронних органів сучасної України. Тут подаються етапи реформування та трансформації з 1991 р., а також розглядаються новостворені органи – Національне антикорупційне бюро та Державне бюро розслідувань, де детально проаналізована їхня структура, особливості конституційно-правового статусу та перспективи діяльності.

З огляду на вищевказане рецензований підручник складає хороше враження, матеріал поданий у логічній послідовності, забезпечена його наступність і внутрішньопредметні зв'язки. Текст викладу відповідає нормам української літературної мови та є, з одного боку, суто науковим, а з іншого – зрозумілим і читабельним. Однак зазначимо, що текст має достатню кількість механічних помилок. Вдалою з точки зору методики викладання є застосована практика наведення наприкінці кожної теми запитань для самоконтролю. Це спонукає до глибшого осмислення матеріалу, запобігає його механічній фіксації. Також позитивним у виданні є висновки не лише до кожної теми, а й кожного параграфа, що дає можливість структурувати інформацію та покращити її засвоєння здобувачами вищої освіти.

Варто звернути увагу на величезний обсяг роботи, який виконали автори підручника, та особливо наголосити на залученні нових фактів та концепцій, які з нового ракурсу подають навіть вже відомий матеріал. У процесі підготовки підручника було опрацьовано широке коло студій з історії правоохоронних органів не тільки України, а й зарубіжних країн. На основі поєднання методів правового та історичного дослідження автори розглянули багато актуальних питань сьогоденного розвитку правоохоронних систем, які часто залишаються осторонь у навчально-методичній літературі. Загалом підручник буде корисним для студентів, викладачів, правоохоронців і всіх, хто цікавиться проблемами історії правоохоронних органів України.

Стаття надійшла до редакції 18.09.2021.